

ระบอบสามัคคีธรรม : บทเรียนจากเจ้าลิจฉวีถึงสังคมไทย Unanimity System: Lessons from the Licchavis to Thailand

พระครูสุพลวุฒินิกร (ทวนชัย สุภโร)^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้กล่าวถึงการปกครองมีระบบสภา หรือเรียกว่าระบบ “ลิจฉวีสังฆ” เป็นการปกครองแบบสภา ที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล และหลักการเกี่ยวกับการบริหารรัฐด้วยระบบสภา เป็นรากฐานของประชาธิปไตยยุคใหม่ มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงต่อการประยุกต์โครงสร้างการบริหารองค์กรสงฆ์ ที่เป็นหลักประสานคนในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้มแข็งในสังคม เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชน อันเป็นต้นแบบของความสามัคคีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ : ระบบสามัคคีธรรม, อปริหานิยธรรม.

Abstract

This article discusses a ruling council, also known as a "Licchavi Union". The ruling council was used since the Buddha's time and it became the foundation of democracy nowadays. The ruling council is consistent and linked to application of Sangha administration structure which unites and strengthens people in society and leads to the progress. The ruling council was originated in the Buddha's time and transferred to the present time.

Keywords: Unanimity system, Aparihaniyadhamma

^๑นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ขณะที่แคว้นต่างๆ ในสมัยพุทธกาล ส่วนมากปกครองในรูปแบบของราชาธิปไตย เช่น แคว้นโกศลของพระเจ้าปเสนทิโกศล แคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร ฯลฯ จะมีเพียงส่วนน้อยที่มีการปกครองในระบอบสมณฑลเทศาภิบาล และแคว้นที่มีความเข้มแข็งในระบอบการปกครองรูปแบบนี้ คือ การปกครองของเหล่ากษัตริย์ชนเผ่าลิจฉวี แห่งแคว้นวัชชี ที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก สมณฑลเทศาภิบาลลิจฉวีมีระบบปกครองโดยคัดเลือกผู้นำบริหารองค์กร ด้วยการหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันตามวาระ ประกอบไปด้วยเหล่าสมาชิกจากเจ้าชนเผ่าต่างๆ รวมเป็นคณะผู้ครองแคว้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงเจ้าชนเผ่าต่างๆ มีถึง ๘ เผ่า ซึ่งชนเผ่าที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการจัดการปกครอง คือ ชนเผ่าของพวกลิจฉวี และเผ่าเจ้าวิเทหะแห่งเมืองมิลลา

ชนเผ่าลิจฉวีมีการปกครองในระบอบสาธารณรัฐ และได้นำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารการปกครองโดยยึดหลักอปริหานิยธรรม ๗ หรือ วัชชีอปริหานิยธรรม “ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว” (อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/ ๒๑/ ๓๑-๓๒) เป็นรูปแบบการปกครองที่มีลักษณะพิเศษ การปกครองที่ดำเนินไปด้วยความมีคุณธรรม จริยธรรม และความยุติธรรมที่สอดคล้องตามหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีเป้าหมายเพื่ออำนวยประโยชน์ ความสงบสุขของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองจริง ซึ่งผู้ปกครองจะต้องมีธรรมที่ใช้ในการปกครอง เพื่อให้เกิดความสงบสุขระหว่างผู้ปกครองและผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว

ในเวลาต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสถาปนาสังคมสงฆ์ขึ้น เพื่อให้เป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติธรรม ทรงนำชื่อระบอบปกครองที่ทรงคุ้นเคยเรียกสังคมที่ตั้งขึ้นว่า สงฆ์ (สังฆะ)

กำหนด ให้สังคมสงฆ์เป็นสังคมของผู้ฝึกพัฒนาตนเองของคนทุกวรรณะและนอกวรรณะ ประวัติศาสตร์อินเดียระบุว่า คำว่า “สงฆ์” นี้มีใช้อยู่แล้วตั้งแต่สมัยก่อนพระพุทธเจ้า นักประวัติศาสตร์ได้พบว่า สงฆ์ เป็นชื่อระบอบปกครองของชนเผ่าทางอินเดียตอนเหนือแถบเชิงเขาหิมาลัย ชนเผ่าสำคัญ คือ ลิจฉวี ชนเผ่าที่ต้องคัดเลือกผู้นำ ผลัดเปลี่ยนกันบริหารองค์กร เรียกว่า ระบบ “ลิจฉวีสงฆ์” (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ๒๕๕๓ : บทคัดย่อ, ๒๑๙) รูปแบบการบริหารองค์กรสงฆ์มีความสอดคล้องกับระบบของลิจฉวี นักวิชาการบางท่าน เช่น อาจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้แสดงความเห็นไว้ว่า รูปแบบการจัดการปกครองของสงฆ์จึงเป็นลักษณะสังคม ที่พัฒนามาจากองค์กรทางการเมืองแบบเผ่าชน (Tribe) (ปรีชา ช้างขวัญยืน, ๒๕๔๐ : ๙๐) และมีความสอดคล้องต่อการประยุกต์รูปแบบบริหารองค์กรสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการปกครองแคว้นวัชชี จนเกิดความรู้เรื่องทางวัฒนธรรม และกลายเป็นอารยธรรมของชนเผ่าลิจฉวี ที่ทำให้คนในแคว้นวัชชีมีความสามัคคี มีความสงบสุขเรียบร้อยดีตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นดินแดนของชนเผ่าศิวิไลซ์แห่งสมัยพุทธกาล

ความเป็นมาของชนเผ่าลิจฉวี

ชนเผ่าลิจฉวีเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมของเวสาลีมายาวนาน ได้ร่วมมือกันจัดตั้งเมืองเวสาลีเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีพลเมืองจำนวนมาก ทรงอิทธิพล และมีอำนาจในด้านการปกครองมากที่สุดในสาธารณรัฐวัชชี (yogendra, 1962:106) แต่มีนักประวัติศาสตร์บางกลุ่มสันนิษฐานว่า ชนเผ่าลิจฉวีไม่ใช่ชนพื้นเมืองดั้งเดิมในอินเดีย กลุ่มเจ้าลิจฉวีอพยพมาจาก

ทิเบต หรือไม่ก็มาจากเปอร์เซีย (อิหร่าน) ซึ่ง ทฤษฎีที่ว่าพวกลิจฉวีอพยพมาจากทิเบตมีความ เป็นไปได้มาก ด้วยการศึกษาพิธีกรรมของชนเผ่า ลิจฉวี เช่น การแขวนร่างของผู้เสียชีวิตไว้ตาม ต้นไม้ เพื่อให้เป็นอาหารแก่นก (K.L.Hazra, 1988:11 อ้างใน สมิตินมิตร, ๒๕๕๓ : ๔๒-๔๓) บางทฤษฎีสันนิษฐานว่า พวกลิจฉวีเป็น ชนเผ่าม้งไกล ความจริงแล้วชนเผ่าลิจฉวีดั้งเดิม ไม่ใช่ชนเผ่าที่มาจากทิเบต หรือมาจากเปอร์เซีย (อิหร่าน) แต่มีหลักฐานที่บ่งบอกอย่างชัดเจนใน วรรณคดีพระพุทธศาสนาว่า ชนเผ่าลิจฉวีมาจาก กษัตริย์อารยัน (B.C. Law, 1993:9)

นอกจากชนเผ่าลิจฉวีแล้ว กลุ่ม พลเมืองของเวสาลียังมีหลากหลายเผ่าพันธุ์ ประกอบ ด้วยเจ้าจากชนเผ่าต่างๆ เช่น เผ่าเจ้า วชชี เจ้าอุกระ เจ้าโกละ เจ้าเการวะ เจ้าชญาตริ กะ และชนเผ่าอื่นๆ ในแต่ละเผ่าจะมีผิวพรรณมี หน้าที่ที่แตกต่างกัน ตามเผ่าพันธุ์ของตนเอง ใน กลุ่มพล เมืองเหล่านี้ ชนเผ่าเจ้าลิจฉวีจะมี ลักษณะของสีผิว ที่มีลักษณะที่พิเศษมากกว่าชน เผ่ากลุ่มอื่นๆ

คำว่า **ลิจฉวี** แปลว่า มีผิวใส หรือ มีผิว หรือ เพราะมีผิวใส (T.Watters, cited in B.C. Law, ๑๙๙๓ : ๒๒-๒๓) ส่วนในอรรถกถา ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า ลิจฉวี หมายถึง ผิวใสราว แก้วมณี เหมือนนิจฉวี คือ ไม่มีหนัง หรือ เพราะ มีผิวใส (ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/ ๒๑๔)

ตำนานการกำเนิดของเจ้าลิจฉวีใน อรรถกถามหาสัณหาสูตร ได้อธิบายเพิ่มเติม เรื่องกำเนิดของเจ้าลิจฉวีไว้ดังนี้ พระอัครมเหสี ของพระเจ้าพาราณสีทรงพระครรภ์ แล้วทรง ประสูติเป็นขึ้นเนื้อ จึงทรงดำริว่า จะไม่เป็นที่พอ พระทัยของพระราชา ดังนั้นจึงทรงใส่ขึ้นเนื้อลงในภาชนะหนึ่ง ทรงปิด ทรงประทับตราพระราช ลัญจกร ทรงให้ทิ้งลงในกระแสน้ำคงคา ดาบส เห็นภาชนะนั้นจึงเปิดดูแล้วนำมาสู่อาศรม ต่อมา

ขึ้นเนื้อแตกเป็นสองส่วน ขึ้นเนื้อหนึ่งเป็นทารก เพศชาย อีกขึ้นหนึ่งเป็นทารกเพศหญิง ผิวพรรณ ไสราวแก้วมณี เหมือนนิจฉวี คือไม่มีหนัง ดาบส เกิดความรักอุบรูตรในเด็กเหล่านั้น ดาบสได้เลี้ยง ดูด้วยน้ำนมที่เกิดจากหัวนมของดาบส คน เลี้ยงโคเห็นว่าการเลี้ยงดูทารกย่อมเป็นกังวลแก่ นักบวช จึงขอทารกเหล่านั้นไปเลี้ยงเอง ดาบสจึง มอบให้พร้อมทั้งกล่าวว่า “ทารกเป็นผู้มีบุญมาก หากโตขึ้นจงให้ทั้งสองแต่งงานกัน ให้ขอที่ ดิน จากพระราชา และอภิเษก कुमारให้เป็น พระราชา”

ในสมัยพุทธกาลแคว้นวชชีเป็นแคว้น ที่เจริญรุ่งเรืองมากแคว้นหนึ่งในบรรดา ๑๖ แคว้นใหญ่หรือรัฐของชมพูทวีป ในพระไตรปิฎก ได้อ้างอิงถึงรัฐหรือแคว้นสำคัญๆ ที่มีหลักฐาน ปรากฏในอุโปสถสูตร (อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/ ๗๑/ ๒๘๘) แคว้นใหญ่หรือรัฐที่เป็นแคว้นมหาอำนาจ ซึ่งมีอยู่ ๔ แคว้น ได้แก่ มคธ อวันตี โกศล และ วังสะ ส่วนแคว้นที่มีความเกี่ยวข้อง กับ พระพุทธศาสนา คือ แคว้นมคธ แคว้นวชชี และ แคว้นโกศล จะมีเรื่องราวปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนามากที่สุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๔๗ : ๓-๖) แคว้นวชชีมี เมืองเวสาลี เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา มา ตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนถึงหลังพุทธปรินิพพานไป แล้ว และยังเป็นศูนย์กลางติดต่อกันมาหลาย ศตวรรษ จนกระทั่งมาถึงในรัชสมัยเมารยะ สภาพของพระพุทธศาสนาที่เมือง เวสาลี ก็ไม่ เป็นที่ทราบได้ชัดเจนเพราะขาดหลักฐาน

ในพระไตรปิฎกอรรถกถาได้อธิบาย ไว้ว่าที่ชื่อว่า เวสาลี เพราะเป็นเมืองที่กว้างใหญ่ ไพศาล มีการสร้างกำแพงรอบเมืองถึง ๓ ชั้น (ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๓๙/ ๒๒๒) เวสาลี เป็นนครใหญ่ เพียงนครเดียวในอาณาจักรแห่งวงศ์อิสระทั้งปวง ที่มีความ สำคัญในฐานะที่เป็นเมืองหลวง เป็น

ศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจ และการปกครอง
ของเจ้าลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี

การเมืองการปกครองของชนเผ่าลิจฉวี

ชนเผ่าลิจฉวีเป็นกลุ่มชนพื้นเมือง
ดั้งเดิมของเวสาตีมายาวนาน ร่วมมือกันจัดตั้ง
เมืองเวสาตีเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีพลเมือง
จำนวนมาก ทรงอิทธิพลและมีอำนาจในด้านการ
ปกครองมากที่สุดในสาธารณรัฐวัชชี (yogendra,
๑๙๖๒ : ๑๐๖) ด้วยเหตุที่เป็นชนเผ่าเล็กๆ ทำให้
ถูกรุกรานจากระบอบการปกครองราชาธิปไตย จึง
ต้องรวมตัวกันเป็นสาธารณรัฐวัชชี เพื่อที่จะได้มี
อำนาจมากพอ หรือมีอำนาจมากกว่าในการต่อรอง
กับการปกครองระบอบราชาธิปไตย โดยชนเผ่าลิจ
ฉวีสร้างระบบปกครอง ด้วยการคัดเลือกผู้นำ
บริหารองค์กรโดยผลัดเปลี่ยนกัน เรียกว่าระบบ
“ลิจฉวีสงฆ์” มีลักษณะพิเศษโดย มีระบบสภา
ด้วยการคัดเลือกผู้นำบริหารองค์กร (สมิทธิพล
เนตรนิมิตร, ๒๕๕๓ : บทคัดย่อ) ประกอบไปด้วย
เหล่าสมาชิกจากชนเผ่าต่างๆ มีถึง ๘ เผ่ารวมเป็น
คณะผู้ครองแคว้น ร่วมกันปกครองแคว้น ไม่มีการ
สืบทอดตำแหน่งในสายโลหิต หากแต่มีการสืบทอด
ตำแหน่งโดยการคัดเลือก ด้วยการกำหนด
คุณสมบัติ และลงมติด้วยเสียงข้างมาก ซึ่งมีกลุ่ม
ชนเผ่า (Tribe) เจ้าผู้ครองนครถึง ๘ วงศ์ (Clans)
ที่ร่วมกันเป็นคณะบริหารคัดเลือกจากเจ้าชนเผ่า
ต่างๆ มาเป็นสมาชิกสภา (H. Raychaudhuri,
๑๙๙๗ : ๑๐๕-๑๐๗)

ในการจัดการปกครองของสาธารณรัฐ
วัชชี ที่รวมชนเผ่าถึง ๘ เผ่า นั้น ชนเผ่าที่มีอิทธิพล
มากที่สุด คือ ชนเผ่าเจ้าลิจฉวีแห่งเวสาตี ชนเผ่า
เจ้าวิเทหะแห่งเมืองมิลิลา ชนเผ่าเจ้าวัชชี และชน
เผ่าเจ้าชญาตริกะ ในการปกครองจะมีรัฐบาลกลาง
รับผิดชอบด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ส่วนเรื่อง
การเมืองการบริหารรัฐ มีการคัดเลือกให้คณะราชา
ผู้ครองแคว้น ต่างผลัดกันเป็นประธานตามความ

เหมาะสม การบริหารแคว้นหรือสาธารณรัฐวัชชี
ขึ้นอยู่กับสถาบันที่สำคัญ คือ “สันฐาคาร” หรือที่
เรียกว่า “รัฐสภา” ในปัจจุบัน (สันฐาคารภายใน
เมืองเวสาตี มี ๒ ลักษณะ ได้แก่ อาคารที่สร้างขึ้น
เพื่อเป็นที่พักผ่อนสำหรับมหาชน และอาคารที่
สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ว่าราชการ (อง.อภุชกุล.
อ. (ไทย) ๓๗/ ๓๖๐-๓๖๑)

สันฐาคาร ในภาษาบาลีเรียกว่า
สมฐาคาร และในสันสกฤตเรียก สมฐา เป็น
สถานที่ประชุมหรือสภาของคณะผู้ครองแคว้น มี
ประธาน คือ ประมุขรัฐสภา และมีคณะกรรมการ
รัฐสภาเป็นคณะกรรมการบริหาร เป็นสถานที่ว่า
ราชการของรัฐ เพื่อพิจารณาลงมติตัดสินปัญหา
ต่างๆ ร่วมกัน ทั้งงานบริหาร งานฝ่ายตุลาการ
และงานสำคัญอื่นๆ นำมาปรึกษาและตัดสินชี้
ขาดในสันฐาคาร โดยพวกลิจฉวีจะเลือกผู้นำมา
บริหารหมู่คณะ ระบบที่ต้องคัดเลือกผู้นำของเจ้า
ลิจฉวี คือ สังฆะ เรียกว่า ลิจฉวีสังฆะ ซึ่งเจ้าลิจ
ฉวีนำวิธีปกครองมาจากชนเผ่าโบราณ ชื่อของ
พวกลิจฉวีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เก่า ทั้งใน
มนุสมัหิตา ในพระไตรปิฎก และในคัมภีร์ศาสนา
เช่น อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะแห่งราชสำนัก
เมารยันหลังพุทธกาล ได้อธิบายไว้ว่า สังฆะ เป็น
ชื่อระบบการปกครองในยุคโบราณ ระบบสังฆะมี
๒ กลุ่ม (Uma Chakravarti, ๑๙๙๖ : ๙๐ อ้าง
ใน สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ๒๕๕๓ : ๔๑) กลุ่ม
หนึ่งเป็นกลุ่มของชนชั้นเจ้านายในวรรณะกษัตริย์
ได้แก่ พลเมืองในแคว้นกัมโพชะ และแคว้นสุระ
เสนา อีกกลุ่มเป็นนักปกครอง ที่คัดเลือกขึ้นมาทำ
หน้าที่บริหารมีผู้นำเป็นราชา ได้แก่ พวกลิจฉวี
มัลละ โกลิยะ และสัทกะ เป็นต้น

ในสภา (สันฐาคาร) ประกอบด้วย
กลุ่มต่างๆ คือ วรคยะ คฤหยะ และปักษยะ ซึ่ง
มักขัดแย้งกันบ่อยครั้ง เพื่อช่วงชิงอำนาจ ซึ่งเป็น
เรื่องธรรมดาในสภา คำว่า ทวันทวะเป็นศัพท์ที่ใช้
ระบุพรรคคู่แข่ง และคำว่า วยุตกรรมณะ แสดง

การแข่งขันกัน ส่วนกฎกติกาในการประชุม และการอภิปรายในสภาดูเหมือนจะเป็นอย่างเดียวกับ สังฆกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ใน คณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดองค์ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุม (คนตีกะ/สังฆตีกะ) ผู้ควบคุมองค์ประชุม (คนปุระกะ) ผู้กำหนดจัดที่นั่ง (อาสนปัญญาปะกะ) และผู้รับผิดชอบการลงคะแนน (สาลากา ครหาปะกะ) ตลอดจนประธานสภา (สังฆมุขะยะ) (K.Chand Jain, ๑๙๙๑ : ๒๓๑-๒๓๒ อ้างใน ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, ๒๕๕๓ : ๘๔) มีการเสนอหัวข้อการประชุมที่เรียกว่า ญัตติ ซึ่งจะต้องมีการประกาศเรียกว่า อนุสสาวะนัง การอภิปรายจะดำเนินไปตามญัตติ และตรงประเด็น ข้อเสนอหรือประติญญา คือ ข้อเสนอว่าที่ประชุมควรจะมีมติอย่างไรในญัตตินั้น จะประกาศต่อที่ประชุม หากในที่ประชุมเจียบถือว่ามีมติรับรองเป็นเอกฉันท์ หากมีผู้ค้านให้ออกเสียงโดยเขียนลงบนแผ่นไม้ที่เรียกว่า สลากา สีต่างๆ ซึ่งแทนความเห็นต่างๆ ผู้รวมคะแนนเสียงที่เรียกว่า สลากาครหาปะกะ ต้องเป็นผู้ปราศจากอคติต่างๆ เสียงข้างมาก (เยกยยะสีกัง) จะเป็นฝ่ายชนะ และมีเจ้าหน้าที่จดบันทึกไว้ เมื่อลงมติแล้วห้ามยกขึ้นพูดใหม่อีก (ปริชา ข้างขวัญยืน, ๒๕๔๐ : ๗) หากตกลงกันไม่ได้ก็จะส่งญัตตินั้นไปให้ กษัตริย์ผู้ใหญ่วินิจฉัยว่าควรจะทำอย่างไร

คำว่า สภา ในความหมายของ พระพุทธศาสนานั้นหมายถึง ที่ประชุมของคนดี สมาชิกของสภาจึงถูกกำหนดไว้ด้วยคำว่า “สัตบุรุษ” คือ คนดีมีคุณธรรม ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้รับสั่งแก่กษัตริย์ศากยะว่า “สภาใดไม่มีสัตบุรุษ สภานั้นไม่ชื่อว่าสภา คนใดพูดไม่เป็นธรรม คนนั้นไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ” (พระราชนิพนธ์ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ๒๕๓๕ : ๓) สภาการปกครองบ้านเมืองของพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึง คือ สภาอย่างเจ้าศากยะ และเจ้าลิจฉวี ซึ่งเป็นสภาของชนชั้นปกครอง สภาตามที่มีอยู่ในรัฐสมัยนั้นก็

เป็นสภาของผู้อาวุโสบ้าง คนที่เป็นหัวหน้าของเผ่าบ้าง มีลักษณะแบบเครือญาติ และเป็นอำนาจที่อยู่ในกลุ่มของชนชั้นสูง คือ ขนวรรณะ กษัตริย์ ซึ่งคณะผู้ปกครองวรรณะกษัตริย์ปกครองด้วยการประชุมกันในสภา เหล่ากษัตริย์อาจทำหน้าที่บริหารบ้าง หรือใช้ชนวรรณะอื่นทำหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ กันแทน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๘)

ฝ่ายบริหารประกอบด้วยสมาชิกสภาที่มาจากพวกกษัตริย์คัดเลือกราชาถึง ๗,๗๐๗ องค์ เข้าไปเป็นสมาชิกของสภา และมีการเลือกตั้งตัวแทนให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นอุปราช เสนาบดี ขุนคลัง และมหาอมาตย์ตัตสันคิตี (นักกฎหมาย) เป็นต้น โดยแต่ละฝ่ายจะมีคณะผู้ประสานงานจำนวนเท่ากัน ซึ่งมีราชาจำนวนมากอาศัยอยู่ภายในเมืองเวสาลี ในคัมภีร์มหาเวสตุกล่าวถึงราชามีจำนวน ๖๘,๐๐๐ องค์ (J.J. Jones, tr., Mahavastu Vol. I, p. ๒๒๕ อ้างใน สมมติพล เนตรนิมิตร, ๒๕๕๓ : ๕๑)

ในด้านการปกครองสาธารณรัฐวัชชี นักกฎหมายอาญามาใช้ในการปกครอง โดยแต่งตั้งให้มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่างๆ อย่างชัดเจน คือ ผู้พิพากษา ทนายความ คณะลูกขุน สภาผู้แทนจากเจ้า ๘ วงศ์ แม่ทัพ อุปราชา และประมุข คือ พระราชา เจ้าหน้าที่ทุกคนมีอำนาจในการระงับคดีได้ แต่ถ้าเมื่อพิจารณาเห็นว่าจำเลยผิดจริง แต่ละคนจะต้องเสนอเรื่องขึ้นไปยังผู้มีอำนาจเหนือขึ้นไปตามลำดับ แล้วในที่สุดพระราชาเป็นผู้สั่งให้ลงโทษจำเลยตามประมวลกฎหมายที่วางไว้ (ที.ดับบลิว. รัส เดวิด, ๒๕๑๕ : ๖๐)

พระพุทธศาสนา : การเปลี่ยนแปลงทัศนคติในชนชั้นปกครอง

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาประทับจำพรรษาที่กุฎาคารศาลา เป็นครั้งแรกที่เมืองเวสาลีในระหว่างพรรษาที่ ๕ ของพระพุทธ

องค์ หลังจากนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาที่เวสาลีอีกหลายครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งจะทรงประทับที่ภูฏาคารศาลา ปามหาวันเป็นส่วนใหญ่ โดยจะมีภิกษุเข้าอยู่จำพรรษาในอารามนี้เป็นประจำ และรอบๆ เมืองเวสาลียังมีสถานที่รื่นรมย์ ที่พระภิกษุไปบำเพ็ญสมณธรรม ใช้เป็นสถานที่ฟังธรรมของชาวลิจฉวีจำนวนมาก หลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้คณะผู้ครองแคว้นส่วนมากได้หันมานับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น สีหเสนาบดี เมื่อได้ฟังเจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงจำนวนมากที่นั่งประชุมกันในสันฐาคาร ต่างก็กล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธรเจ้า กล่าวสรรเสริญพระธรรม กล่าวสรรเสริญพระสงฆ์ด้วยประการต่างๆ อยู่เป็นประจำ สีหเสนาบดีสาวกของนิครนถ์จึงได้เดินทางออกจากเมืองเวสาลีพร้อมด้วยยานพาหนะจำนวน ๕๐๐ คัน เพื่อไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ประกาศตนว่า “...ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต” (อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/ ๑๒/ ๒๒๖-๒๓๒) สีหเสนาบดีได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา มาฟังธรรม ได้นำหลักคำสอนของพระพุทธรเจ้าไปใช้ในการดำเนินชีวิต และในการปกครองแคว้นวัชชี

ชนเผ่าลิจฉวี : การใช้หลักอภิธานิยธรรมในการปกครองแคว้นวัชชี

ชนเผ่าลิจฉวีประกอบไปด้วยคณะราชาผู้ครองแคว้น รวมทั้งชาวลิจฉวีผู้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก พระพุทธรองค์ทรงแสดงอภิธานิยธรรมแก่เหล่าเจ้าลิจฉวี ณ สารันทพเจดีย์ ใกล้เมืองเวสาลี หมายถึง ธรรมอันเป็นเหตุไม่ให้เกิดความเสื่อม ธรรมที่เป็นเหตุ

ให้เกิดความเจริญฝ่ายเดียว (อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/ ๒๑/ ๓๑-๓๒) ซึ่งมีความสำคัญที่ทำให้แคว้นวัชชีมีความเข้มแข็งทั้งด้านการเมือง การปกครอง อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักปกครองและนักบริหารซึ่งเป็นคณะทำงานที่ให้ความสำคัญในการ ประชุม ความพร้อมเพรียง มีการลงมติด้วยเสียงข้างมากซึ่งจะต้องประกอบด้วยความเป็นธรรม และความเป็นหนึ่งเดียวกันของคณะทำงาน ที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมาธิปไตยของแคว้นวัชชี คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมต่อการปกครองระบอบสามัคคีธรรมที่สร้างความมั่นคง และความเข้มแข็งแก่แคว้นวัชชี

อภิธานิยธรรม มี ๗ ประการ ซึ่งได้แสดงความเป็นธรรมาธิปไตยที่ชัดเจน มีสาระที่สำคัญดังนี้ (อง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑-๓๒)

๑. หมั่นประชุมกันเป็นเนืองนิตย์

เจ้าลิจฉวีให้ความสำคัญในการประชุมมาก โดยใช้เสียงกลองเป็นสัญญาณในการเรียกประชุม ซึ่งเมื่อสิ้นเสียงกลองที่ตั้งอยู่ใจกลางเมือง ทุกๆ คนก็จะวางภารกิจต่างๆ แล้วรีบมาเข้าประชุม เหล่าเจ้าลิจฉวีจะมีการประชุมเป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอ การมาประชุมทำให้เจ้าลิจฉวีได้ทราบความเคลื่อนไหวเขตแดนรอบๆ แคว้นวัชชี เช่น บางเขตมีความวุ่นวาย บางเขตมีโจรคอยดักปล้นทรัพย์สินของพลเมือง บางเขตมีการส่งสมกำลังพลในทางที่ไม่ดี เป็นต้น ทำให้ทุกคนได้รับทราบข้อมูลต่างๆ พร้อมกันในเวลาเดียวกัน และลงมติในการแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยกัน เช่น การส่งกองกำลังไปปราบโจร รวมถึงการแก้ปัญหาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละเขตแดนของแต่ละวัน (อง.สตตก.อ. (ไทย) ๓๗/ ๓๘-๓๙)

การที่เจ้าลิจฉวีประชุมกันบ่อยๆ เลยรู้เวลาแน่นอน สามารถไปเก็บคันธชาติ (สมุนไพรกลิ่นหอม) เร็วกว่าพระเจ้าอชาตศัตรูทุกๆ ปี ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ “หมู่บ้านปัญคาม” ซึ่งตั้งอยู่บริเวณชายแดนระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชี

หมู่บ้านนี้อยู่ในอำนาจการปกครองของพระเจ้า
อชาตศัตรูกึ่งโยชน (๑ โยชนเท่ากับ ๑๖
กิโลเมตร) และอยู่ในอำนาจการปกครองของพวก
เจ้าลิจฉวีกึ่งโยชน โดยเป็นของแคว้นมคธครั้งหนึ่ง
และเป็นของแคว้นวัชชีครั้งหนึ่ง ที่หมู่บ้านนี้มี
คันธชาติ ที่มีค่ามากได้เกิดขึ้นทั่วบริเวณเชิงเขา
และมีแร่ในดินที่มีค่าไหลออกมาจากเชิงเขาด้วย
พวกเจ้าลิจฉวีมักจะทำให้คนมาเก็บตัดหน้าพระเจ้า
อชาตศัตรูอยู่เสมอ ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรง
เกิดความไม่พอใจพระทัย ที่ผลประโยชน์ของแคว้น
มคธตกเป็นของแคว้นอื่น ทั้งที่มีสิทธิเสมอกัน (ที.
ม.อ. (ไทย) ๑๓/ ๓๓๘, ธรรมสภาและสถาบัน
บันลือธรรม, ๒๕๕๑ : ๒๕๔, ๔๔๙)

ด้วยเหตุที่เจ้าลิจฉวีให้ความสำคัญใน
การประชุม การรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ จึงเป็น
ไปอย่างรวดเร็วและทั่วถึง เกิดความพร้อมและ
พลังของความสามัคคี จะเห็นได้ว่าผู้ปกครองจะ
ต้องหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ คือ การหมั่น
พบปะปรึกษาหารือกัน เพื่อระดมความคิดเห็น
ทำให้ทราบความเคลื่อนไหวในเรื่องต่างๆ
สามารถที่จะแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ และได้
ทันต่อเหตุ การณ์ การร่วมมือกันทำงานมีความ
จำเป็นอย่างยิ่งต่อผู้ปกครอง และนักบริหารที่เป็น
คณะทำงาน

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อม เพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจ พึงกระทำ

คณะผู้ปกครองของเมืองเวสาลีโดย
เหล่าเจ้าลิจฉวีนัน เมื่อได้ยินสัญญาณการประชุม
คือ เสียงกลองดังขึ้น ไม่ว่าใครจะทำอะไรอยู่ก็
ต้องหยุด แม้กำลังรับประทานอาหารอยู่ยังไม่
อืม หรือทำกิจส่วนตัวค้างอยู่ ก็ต้องวางเรื่อง
เหล่านั้นก่อน แล้วรีบเข้าประชุมอย่างพร้อม
เพรียงกัน มีการประชุม ปรึกษากัน ลงมติในการ
แก้ปัญหา หรือแก้ปัญหาพร้อมกันในกรณีที่ยกฝ่าย
ต้อง การความช่วยเหลือ หรือการประชุมใหญ่ที่

แก้ปัญหาทุกเรื่อง เป็นต้น แล้วจึงเลิกประชุมกัน
อย่างพร้อมเพรียง โดยไม่มีการประชุมกลุ่มย่อย
ที่จะทำให้เกิดการระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน
ตามมา (อง.สตตก.อ. (ไทย) ๓๗/ ๓๘-๓๙)
ความพร้อมเพรียงกันของเจ้าลิจฉวี จึงทำให้
แคว้นวัชชีมีความแข็งแกร่งและเป็นปึกแผ่น

ดังนั้น การพร้อมเพรียงกันประชุม
พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกัน
ทำกิจพึงกระทำ ความพร้อมเพรียงในการทำ
กิจการงานทุกอย่างที่ได้ทำร่วมกันคือ การรวม
พลังในการกระทำทุกภารกิจอย่างพร้อมเพรียง
กัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่ง
ใจเดียว กันในหมู่คณะ ไม่เกิดความแตกแยก ซึ่ง
เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของการปกครองแบบ
สามัคคีธรรม เพราะความพร้อมเพรียงของหมู่
คณะย่อมนำมาซึ่งความสามัคคี

๓. ไม่บัญญัติ สิ่งที่ไม่บัญญัติไว้ ไม่ ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติอยู่ ในวัชชีธรรม (สิ่งที่เป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่มี มาแต่เดิม)

การปฏิบัติตามวัชชีธรรมโบราณของ
เหล่าเจ้าลิจฉวี คือ การที่เจ้าลิจฉวีทำตามบัญญัติ
ที่เคยมีมาก่อนเช่น การเก็บภาษีอากรเข้าสู่
ท้องพระคลัง ก็ให้ทำตามบัญญัติ โดยไม่เก็บมาก
จนเกิน ไปจนกลายเป็นชูดริตทำให้พลเมืองย้าย
หนีไป เพราะทนต่อการเบียดเบียนของรัฐไม่ได้
หรือการไม่เก็บภาษีเลยไม่ยอมทำหน้าที่ ก็จะทำให้
เกิดผลกระทบต่อกลุ่มคนที่ทำงานให้ชนทั้ง
หลาย มีพลม้า พลช้าง กองทหาร และพวกนาง
สนม เป็นต้น เมื่อไม่ได้รับค่าจ้างที่เคยมีเป็น
ประจำ ชนเหล่านั้นย่อมไม่สามารถทำงานต่อไป
ไม่ได้ และในการส่งลงโทษผู้กระทำความผิด ควร
ยึดถือตามบัญญัติที่มีตามขั้นตอน ไม่ลำเอียง
ลงโทษตามสมควรแก่ความผิดนั้น ผู้คนทั้ง หลาย
ย่อมไม่ติเตียน และการทำหน้าที่นั้นย่อมไม่เกิด
โทษต่อตนเองและผู้อื่น (อง.สตตก.อ. ๓๗/ ๓๙-

๔๑) เป็นการปฏิบัติตามวัชชีธรรมโบราณที่สืบทอดกันมายาวนาน

การสมาทานประพตอยู่ในหลักวัชชีธรรมของเก่าตามที่ได้บัญญัติไว้ การไม่บัญญัติ สิ่งที่ไม่บัญญัติไว้ ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพตอยู่ในวัชชีธรรม (สิ่งที่เน้นแนวประพตปฏิบัติที่มีมาแต่เดิม) การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบกติกาที่ตกลงกันไว้ถือว่าการปกครองแบบธรรมาธิปไตยโดยเน้นคุณธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามข้อบัญญัติที่ได้ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด การให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ในอดีตที่ดีงาม ซึ่งเป็นของเดิมหรือการอนุรักษ์ของเดิมไว้นั้น ย่อมจะก่อให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย เกิดความเป็นเอกภาพ ไม่เกิดความขัดแย้งทางสังคม มีรูปแบบการปกครองเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ทำให้รัฐอื่นแทรกแซงได้ยาก ย่อมนำมาซึ่งความสงบสุขแก่สังคมภายในแว่น

หลักธรรมในสามข้อแรกนี้ ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเล็ก ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่ได้บัญญัติไว้ และไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว แสดงให้เห็นว่าการปกครองแบบนี้มีสภาพเป็นใหญ่ การรวมประชุมโดยพร้อมเพรียง ถือนิติของที่ประชุมเป็นหลัก เมื่อสถาปนาบัญญัติไว้อย่างไร สิ่งนั้นก็เป็กฎหมายหรือระเบียบปฏิบัติ ไม่มีใครฝ่าฝืนหรือออกกฎหมายขึ้นมาใช้เอง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๓) และมีหลักการที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอย่างยิ่ง โดยเกิดความเป็นธรรมาธิปไตยที่เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อสร้างระเบียบวินัย เกี่ยวกับความพร้อมเพรียงในการประชุม การปรึกษาร่วมกันอยู่เสมอ เคารพต่อกฎระเบียบของหมู่คณะ ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้มแข็ง และความมั่นคงให้แก่รัฐที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมแนวทางการบริหารงานแบบนี้ จำเป็นสำหรับการ

ปกครองที่ไม่มีใครมีอำนาจเด็ดขาด และแต่ละกลุ่มมีอำนาจน้อยไม่พอต่อการป้องกันตัวจากการรุกรานภายนอกได้ เมื่อต้องผจญกำลังกัน ก็จะต้องรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน (ปรีชา ช่างขวัญยืน, ๒๕๓๔ : ๓๖) หลักธรรมที่กล่าวมาแล้วทั้งสามข้อ สามารถใช้ได้กับการปกครองทุกรูปแบบ ทำให้เกิดความเป็นธรรมาธิปไตยที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่แว่นที่มีหลักธรรมในสามข้อแรกข้าง ต้นนี้

๔. สักการะเคารพ นับถือบูชา ท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้น

การปกครองแว่นวัชชีนั้นถือหลักอาวุโสเป็นเกณฑ์ในการบริหารรัฐ กษัตริย์ผู้ใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชา กษัตริย์ผู้น้อยในวงการปกครองแว่น และกษัตริย์ผู้น้อยจะต้องเคารพเชื่อฟัง (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๓) การปฏิบัติตามวัชชีธรรมโบราณของเหล่าเจ้าลิจฉวีในการปรน นิบัติเจ้าวัชชีผู้ใหญ่นั้นด้วยการสักการะ เคารพ นับถือบูชา ท่านที่เป็นใหญ่ของพวกเจ้า วัชชี และเชื่อฟังถ้อยคำของท่าน เพื่อประโยชน์แก่การรับโอวาทจากเจ้าวัชชีผู้ใหญ่ ซึ่งท่านย่อมบอกประเพณีโบราณแก่เจ้าวัชชีเหล่านั้นว่า อะไรที่ควรทำ อะไรที่ไม่ควรทำ เมื่อถึงคราวสงคราม ท่านย่อมถ่ายทอดกลยุทธ์ เทคนิค และวิธีการที่จะเอาชนะข้าศึกศัตรูให้ได้ ดังนั้นหากเหล่าเจ้าวัชชีรับฟังโอวาทอยู่เสมอ ปฏิบัติตามโอวาทของเจ้าวัชชีผู้ใหญ่มิมีประสพการณ์มาก่อน ย่อมทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองต่อหน้าที่ความรับผิดชอบ ในส่วนราชการหรืองานอื่นๆ (อง.สศต.อ. ๓๗/ ๔๑)

๕. ไม่ฉูดคร่ำขึ้นใจสตรี หรือกุมาริในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย

วรรณกษัตริย์ในสังคมอริยะดั้งเดิมนั้น ประกอบด้วยนักรบทั้งปวง มีทั้งพระราชหรือ ที่เป็นเพียงพระญาติพระวงศ์ของพระราช

หรือเป็นหัวหน้าชุมชน หรือเป็นชนชั้นปกครองของรัฐบางรัฐ เช่น พวกมัลละกษัตริย์ พวกกษัตริย์ลิจฉวี เป็นต้น วรรณะกษัตริย์นั้นมีสิทธิพิเศษบางประการซึ่งสังคมยอมยกให้ เช่น การอุทิศผู้หญิงมาเป็นภรรยาได้ หรือไปลักลอบได้เสียก่อน แล้วตั้งพิธีสมรสให้ผู้หญิงที่ลักลอบได้เสียกันแล้วนั้น เลือกลงเป็นสามีจากเหล่ากษัตริย์ที่ไม่เคยรู้เห็นด้วยเป็นต้น การกระทำแบบนี้เป็นการกระทำของวรรณะกษัตริย์ผู้เป็นนักรบ ศาสนาพราหมณ์และสังคมยอมรับการกระทำเหล่านี้ ซึ่งวรรณะกษัตริย์มีภรรยาได้หลายคนเพราะฐานะทางเศรษฐกิจ และหน้าที่ทางวรรณะนั้นอำนวยให้ได้ การที่กษัตริย์มีสิทธิ์จับหญิงมาเป็นภรรยาได้ เรียกการวิวาห์นี้ว่า รากษสวิวาห์ (คิกฤทธิ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๒๒๒-๒๒๓, ๓๘๕) หากเหล่าเจ้าวัชชีซึ่งเป็นผู้ปกครองได้ไปเป็นบงคับเอาบุตร ธิดา และพี่น้องในเรือนคนอื่นโดยพลการให้อยู่เสียในเรือนของตน ย่อมทำให้เกิดการพยาบาททำร้ายจากบุรุษที่คุมครองสตรีนั้นอยู่ สร้างความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นต่อพลเมือง ลูกหลานไปถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมตามลำดับ (อง.สตตก.อ. ๓๗/ ๔๒)

ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องของความสำรวมการตั้งอยู่ในศีลธรรมของเหล่ากษัตริย์ผู้มีอำนาจปกครอง ไม่ใช่อำนาจในทางที่ผิดหรือกดขี่ข่มเหงสร้างความเดือดร้อนแก่คนในวรรณะอื่นที่อยู่ใต้การปกครอง (คิกฤทธิ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๓-๕๒๔) ซึ่งเชื่อมโยงกับหลักคำสอนในหมวดของทศพิธราชธรรม เป็นธรรมของผู้ปกครองในเรื่องศีล การตั้งอยู่ในศีล ๕ หรือการตั้งอยู่ในอุโบสถศีล ซึ่งอย่างน้อยต้องตั้งอยู่ในศีล ๕ ที่เป็นข้อปฏิบัติที่ตั้งอยู่เป็นปกติดี สำหรับความปกติของคนที่เป็นปกติ มีดังนี้ ๑) เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตทั้งปวง ๒) เว้นจากการลักทรัพย์ ๓) เว้นจากการล่วงละเมิดในกามต่อสามีหรือภรรยาของผู้อื่น ๔) เว้นจากการกล่าววาจาอัน

เป็นเท็จ ๕) เว้นจากการดื่มสุราและเสพลิงมีนเมา โดยเฉพาะศีลข้อที่ ๓ เป็นการสอนเรื่องความเคารพในสิทธิของผู้อื่น คือ เว้นจากการล่วงละเมิดในกามต่อสามี บุตร ภรรยา หรือผู้ที่ภายใต้การดูแลของบุคคลอื่น และยังเชื่อมโยงหลักธรรมที่ปรากฏในหลักธรรมพรหมวิหาร โดยเฉพาะหลักของความเมตตา และความกรุณาเป็นหัวใจของความเอื้อเฟื้อ อนุเคราะห์ต่อผู้ที่อ่อนแอกว่า ความเป็นธรรมปฏิบัติได้เกิดขึ้นจากการประพฤติธรรม ความเคารพในสิทธิของผู้อื่น ให้เกียรติแก่สตรีและเด็ก ให้ผู้ชายอยู่ในฐานะผู้คุมครองดูแล ไม่เกิดความขัดแย้ง ความไม่เข้าใจ ไม่มีการ พยาบาททำร้ายจากบุรุษที่คุมครองสตรีนั้นอยู่ เกิดการพึ่งพาอาศัยกันได้ และช่วยเหลือกันทำให้เกิดอย่างสงบสุข ทำให้เกิดความดีงามภายในครอบครัวและสังคม

๖. สักการะเคารพ นับถือบูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชี ทั้งภายในและภายนอก และไม่ละ เลຍการบูชาอันชอบธรรม ที่เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นไม่ให้เสื่อมสูญไป

เจ้าวัชชีทั้งหลายควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชี ทั้งภายในและภายนอก ควรพิธีกรรมที่เป็นธรรม แก่เทวดาทั้งหลายให้เป็นปกติ เทวดาทั้งหลายย่อมกระทำการอารักขาเมืองเป็นอย่างดี แม้เมื่อมีสงคราม เทวดาทั้งหลายย่อมช่วยเหลือคุ้มครองรักษา (อง.สตตก.อ. ๓๗/ ๔๒-๔๓) จากธรรมในข้อนี้เหล่ากษัตริย์วัชชีน่าจะยังอยู่ในลัทธิพราหมณ์ เพราะยังคงทำพิธีและพิธีกรรมต่างๆ ตามที่บรรพบุรุษของตนได้เคยทำมา ซึ่งพระบรมศาสดาก็ไม่ได้ทรงตำหนิ แต่กลับทรงส่งเสริมให้รักษาระบบข้อนี้อีกด้วย (คิกฤทธิ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๔)

๗. อารักขาป้องกัน คุ่มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลาย ด้วยตั้งใจว่าฉนวนพระอรหันต์ที่ยังมิได้มา พึงมาสู่แวนแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสูกในแวนแคว้น

หากเจ้าวัชชีไม่ปรารภนาการมาของพระอรหันต์ทั้งหลายผู้ยังไม่มา ย่อมเชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เมื่อบรรพชิตมาถึงแล้ว ไม่ทำการต้อนรับ ไม่ทำการปฏิสันถาร เมื่อเป็นประเทศนั้นชื่อว่า ไม่เป็นที่น่าอยู่สำหรับบรรพชิต ทำให้การอารักขาของเทวดาก็ไม่มีพวกมนุษย์ย่อมได้โอกาสทำความเดือดร้อนเกิดขึ้น ไม่มีบุญอันเกิดจากการเห็นผู้มีศีลและพึงธรรม ธรรมฝ่ายกุศลไม่เกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ประเทศนั้นย่อมประสบความเสื่อมในที่สุด (อง.สตตก.อ. ๓๗/ ๔๓-๔๔)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสหลักธรรมข้อนี้ขึ้นมา เนื่องจากศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาพื้นเมืองของอาณาจักรวัชชีมาเป็นเวลานาน ก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงเริ่มแสดงธรรมและประกาศพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือในเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ และการกระทำพิธีกรรมบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเหล่านั้น เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่ทั่วไปในหมู่พวกของกษัตริย์ลิจฉวี (พินยันทรรณถา เชาธูรี, ๒๕๑๔ : ๑๘) เหล่ากษัตริย์วัชชีน่าจะยังอยู่ในลัทธิพราหมณ์ เพราะยังคงทำอายุและพิธีกรรมต่างๆ ตามที่บรรพบุรุษของตนได้เคยทำมา (คึกฤทธิ์ ปราโมช, ๒๕๔๘ : ๕๒๔) กลุ่มนักบวชย่อมจะมีหลากหลายที่อาศัยอยู่ในแคว้นวัชชี เพื่อป้องกันเหตุการณ์ไม่ดีที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต พระองค์จึงทรงตรัสหลักธรรมข้อนี้ไว้แก่เหล่ากษัตริย์วัชชี การอารักขาป้องกัน คุ่ม ครองอันเป็นธรรมต่อผู้มาสู่แวนแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็น การชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของการปฏิสันถาร การต้อนรับบรรพชิต และพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านผู้ทรงคุณ ธรรม ตลอดจนสมณ

พราหมณ์ผู้ทรงศีล หมั่นดูแล ไม่ปล่อยปละละเลย นั้น มีความเชื่อมโยงกับประเด็นของการเคารพสิทธิเสมอภาคของคนอื่น เพราะเหตุที่เรื่องของการให้ความเคารพศรัทธาในศาสนา และความเชื่อที่แตกต่างกันนั้นเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนอย่างยิ่งในสังคมฯ หนึ่งในโอกาสมากที่ประเด็นความขัดแย้งทางศาสนาและความเชื่อนั้น อาจเป็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้ง ระหว่างกัน การเคารพในความแตกต่างกันทางศาสนา จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญด้วยเช่นกัน (ศรัณย์ เลิศรักษ์มงคล, ๒๕๕๕ : ๘๙) หากผู้ปกครองหรือผู้บริหารบ้านเมืองให้ความสำคัญ ย่อมมีผลทำให้การบริหารบ้านเมืองเกิดความสันติสุขร่มเย็นได้มากยิ่งขึ้น

หลักของอภิธานิยธรรม ๗ เป็นธรรมที่มุ่งเน้นถึงการให้ความสำคัญแก่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของชาติ ทั้งในด้านการปกครอง และด้านสังคม เพราะในความเป็นจริงแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การให้ความสำคัญกับขนบธรรมเนียม ประเพณี จารีตโบราณ จะเป็นหลักประสานคนในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ (พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูยาโณ), ๒๕๕๐ : ๕)

ระบบ “ลิจฉวีสงฆ์” จะมีผู้บริหารสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันตามมติของสมาชิกสภาเป็นการปกครองระบอบคณาธิปไตยแห่งแรกของโลก ซึ่งเป็นระบอบเก่าแก่ที่ควบคุมมากระบอบราชาธิปไตย ในขณะเดียวกันการปกครองของชนเผ่าลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี ยังเป็นรากฐานของระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าระบอบประชาธิปไตยยุคใหม่นี้ ถือว่าเป็นหนี้บุญคุณต่อพระพุทธศาสนาที่ได้ใช้หลักการแบบรัฐสภาซึ่งท่านมาควสแห่งเซ็ทแลนด์ (Mar quess of Setland) กล่าวว่า “อาจทำให้คนจำนวนมากประหลาดใจที่รู้ว่า การชุมนุมชาวพุทธในอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว นับเป็นการเริ่มต้นของ

ระบอบรัฐสภาของเราในยุคปัจจุบัน” ถือเป็นความก้าวหน้าอย่างมาก ในการปกครองแบบรัฐบาลท้องถิ่นในอดีต (โสมเถระ : Introduction อ้างใน พิพัฒน์ บุญยง, ๒๕๔๓ : ๕๕)

วิเคราะห์ระบอบการปกครองของแคว้นลิจฉวิ

การปกครองแบบสามัคคีธรรมคือหลายๆ รัฐมารวมกันพระราชามีได้ทรงมีสิทธิ์ขาด แต่เพียงพระองค์เดียวบางที่เราเรียกระบบนี้ว่าสามัคคีธรรมได้แก่แคว้นสักกะโกเลียะวัชชีและมัลละการปกครองระบบนี้ภายหลังถูกดุดกลืนกลายเป็นราชาธิปไตยจนหมดสิ้นทั้งนี้เนื่องมาจากแคว้นราชาธิปไตยเข้มแข็งกว่าได้ขยายอาณาเขตและยึดครองแคว้นที่ปกครองโดยสามัคคีธรรม

รูปแบบการปกครองนี้เป็นการปกครองแบบไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษารือกับสภาซึ่งประกอบ ด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้นการปกครองแบบนี้นับได้ว่าเป็นราชาธิปไตยระดับหนึ่งเพราะเวลามีเรื่องราวต่างๆ ของรัฐเกิดขึ้น พวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า “สันฐาคาร” มีลักษณะคล้ายๆ กับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันที่สมาชิกสภาต้องประชุมพิจารณาเรื่องราวต่างๆรวมทั้งการออกกฎหมายการตัดสินใจในกิจการเกี่ยวกับรัฐกันในสภาในการใช้สันฐาคารก็เช่นเดียวกันเป็นสถานที่สำหรับประชุมพิจารณาเรื่องราวต่างๆของผู้ปกครอง เช่น ตอนที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งขอพระธิดาของเจ้าศากยะเพื่อมาเป็นพระมเหสี พวกศากยะก็ยกเรื่องนี้เข้ามาพิจารณากันในสันฐาคาร หรือในตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานพวกกษัตริย์ก็เข้าไปประชุมกันในสันฐาคารเพื่อจะพิจารณาว่าจะจัดการกับพระ

สรีระศพอย่างไรและตอนที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแก่เจ้ามัลละก็ได้ไปแจ้งที่สันฐาคารในขณะที่เจ้ามัลละกำลังประชุมกันอยู่ระบบสามัคคีธรรมนี้มีหลักการคล้ายคลึงกับระบบประชาธิปไตยซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นระบบราชาธิปไตยสมัยโบราณหลักการของระบบนี้ที่สำคัญที่สุดคือความสามัคคีตราบใดที่ยังมีความสามัคคิกันอยู่รัฐก็จะมีความเข้มแข็งแต่เมื่อเกิดการแตกแยกความสามัคคีเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน รัฐก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้^๑

การปกครองระบบสามัคคีธรรมคือการปกครองโดยเสียงส่วนมากและการมีฝ่ายค้านซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยที่คอยเป็นฝ่ายตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหารหรือผู้ปกครองในทางพระพุทธศาสนาคือการดำเนินการของคณะสงฆ์ในการปกครองก็มีการใช้เสียงส่วนมากเช่นเดียวกันเช่นในการตัดสินอธิกรณ์บางกรณีไม่อาจจะใช้มติเอกฉันท์ได้ทรงอนุญาตให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ ซึ่งเรียกว่า เญยยสิกา นอกจากนี้ในหลักอภิธานียธรรมที่ทรงแสดงแก่ชาววัชชีว่าให้หมั่นประชุมกันบ่อยๆก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าเป็นหลัก ธรรมสำหรับการปกครองโดยใช้เสียงข้างมากเพราะถ้าปกครองโดยคนๆเดียวแล้วก็ไม่จำเป็นต้องประชุมพิจารณาอะไรมากมายสามารถพิจารณาสั่งการได้ทันที

หลักการอื่นๆ ในทางพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สอดคล้องกันการปกครองในระบบสามัคคีธรรมเช่นหลักการประนีประนอมกันตามหลักติณวัตรกรวิธี คือเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กรหรือในหมู่คณะถ้าหากว่าจะตัดสินว่าใครผิดใครถูกบางครั้งเหตุการณ์นั้นๆจะยิ่งทวีความรุนแรงหรือถึงกับก่อให้เกิดความแตกแยกกันได้พระองค์จึง

^๑ ภิรณา - เรื่องอุไร กุศลาสัย, อินเตียสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๕๐.

อนุญาตให้ใช้วิธีการประนีประนอมหรือเลิกแล้วต่อกันเรียกว่าระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตรการวิธีทรงสอนให้ดำเนินทางสายกลางไม่เคร่งครัดหรือหย่อนยานจนเกินไปให้รู้จักถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันอย่างในสีกาลสูตรทรงสอนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเอาไว้ เช่น ระหว่างมารดาบิดากับบุตรนายจ้างกับลูกจ้าง เป็นต้น

การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมเป็นการปกครองที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขทรงอำนาจเด็ดขาดมีแต่ผู้ได้รับเลือกให้ทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐแล้วบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งเจ้าวงศ์ต่างๆซึ่งรวมกันเข้าเป็นคณะผู้ครองแคว้น โดยเน้นหลักความสามัคคีเป็นสำคัญ การปกครองแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับการปกครองในระบบประชาธิปไตยเพราะเวลาเมื่อมีเรื่องราวต่างๆของรัฐเกิดขึ้นพวกชนที่มีหน้าที่ในการปกครองก็จะประชุมพิจารณากันในสถานที่ที่เรียกว่า “สัณฐาคาร” มีลักษณะคล้ายกับสภาผู้แทนราษฎรในปัจจุบันและมีหลักการพื้นฐานคล้าย คลึงกับระบบประชาธิปไตยอยู่หลายประการ เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน การใช้เหตุผล การมีเสรีภาพ การมีความเสมอภาค และการใช้หลักเสียงส่วนมาก เป็นต้น

บทสรุป

อาจกล่าวได้ว่าชนเผ่าลิจฉวี มีความศิวิไลซ์ทางอารยธรรมในการปกครอง มีระบบสภา หรือเรียกว่าระบบ “ลิจฉวีสังฆ” เป็นการปกครองแบบสภา ที่มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้ามาก่อนแล้ว วิธีการและหลักการเกี่ยวกับการบริหารรัฐด้วยระบบสภาเป็นรากฐานของประชาธิปไตยยุคใหม่ มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงต่อการประยุกต์โครงสร้างการบริหารองค์การสงฆ์ ในพระพุทธศาสนาจากอดีต ชนเผ่าลิจฉวียังเป็นชนเผ่าที่เริ่มต้นในการนำหลักอปริหานิยธรรมมาใช้ในการปกครอง ส่งผลให้เกิดความสามัคคี ความแข็งแกร่งของรัฐ ยังเกิดเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อสร้างระเบียบวินัย มีความพร้อมเพรียงในการประชุม การปรึกษา ร่วมกันอยู่เสมอ เคารพต่อกฎระเบียบของหมู่คณะ และให้ความสำคัญกับชนบธรรมนิยม ประเพณี จารีตโบราณ ที่เป็นหลักประสานคนในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะช่วยสร้างความเข้มแข็งในสังคมเป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชน ได้สร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นแก่พลเมืองของแคว้นวัชชี เป็นต้นแบบของความสามัคคีมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ศ.พล.ต.ม.ร.ว. **ธรรมแห่งอริยะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๘.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมา. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร์, ๒๕๓๕.
- ที. ดับบลิว. ริส เดวิด. **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**. แปลโดย สมัย สิงห์ศิริ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.
- ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม. **๗๕ อุบาสก พุทธสาวกในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์, รศ. **วัฒนธรรมและศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรวมคำแหง, ๒๕๔๕.
- ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์. “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- ประภาศรี สีหอำไพ. **วัฒนธรรมทางภาษา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- ประยงค์ แสนบุราณ. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร์, ๒๕๔๗.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____. **ทฤษฎีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโน). **พระพุทธศาสนากับการปกครองระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร : แดสสิปเจ็ด (๒๕๔๕), ๒๕๕๐.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). **จาริกบุญจาริกธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๔๗.
- พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว). **ทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยอปริหานิยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : รวิกานต์ (๑๙๘๘), ๒๕๔๒.
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- พินยนาถนาถ เชาธรี. **พุทธสถานในอินเดียโบราณ**. แปลโดย สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

- ยวาทะลาด เนห์รู. **พบถิ่นอินเดีย**. แปลโดย กรุณา กุศลา. กรุงเทพมหานคร : สยามเคล็ดไทย, ๒๕๓๗.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร. **มิติสังคมในพระสุตตันตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร. **ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย : วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์ บทความวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ. **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๐.
- สุริย์ มีผลกิจ และวิเชียร มีผลกิจ. **พุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : คอมพิวเตอร์, ๒๕๔๓.
- โสมเถระ. **มรดกทางวัฒนธรรมที่พระพุทธศาสนามอบให้แก่โลก (The Legacy of India)**. แปลโดย พิพัฒน์ บุญยง. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- \B.C. Law. **Ksatriya Clans in Buddhist India**. Delhi : Nav Parbhat Printing press, 1993.
- Hazara K.L. **Constitution of the Buddhist Sanga**. Delhi : B.R., 1998.
- Hemchandra Raychaudhuri. **Political History of Ancient India**. Delhi : Oxford University, 1996.
- Uma Chakravarti. **Social Dimensions of Early Buddhism**. New Delhi : Munshiram Manoharlal, 1996.
- Yogenda Mishra. **Early History Of Vaisali**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1962.